

Vejledning i orgelsager

Kortfattet overblik over dansk orgelbygning

Den danske Folkekirke forvalter en enestående kulturarv, herunder ca. 2500 kirkeorgler af vidt forskellig alder, oprindelse, størrelse, type og stilart. En række historiske orgler er berømte langt ud over landets grænser, ligesom mange instrumenter fra efterkrigstiden, fra den såkaldte "orgelbevægelse", har vakt international opmærksomhed.

Orglerne afspejler den tid, i hvilken de er blevet bygget, både økonomisk, kulturelt, kirkeligt og musikalsk. Enestående er Compeniusorglet på Frederiksborg Slot, som den musikinteresserede Christian IV anskaffede. I den danske guldalder blev der bygget fine instrumenter, hvoraf mange af danske orgelbyggere, samt det franske Cavaillé-Coll-orgel i Jesuskirken i Valby er bevaret i original tilstand.

Som følge af efterkrigstidens økonomiske vækst er der frem til i dag bygget mange store, mellemstore og mindre orgler, ofte på bekostning af orgler, som man i dag nok havde overvejet at bevare. En lang række orgler fra den såkaldte "pneumatiske periode", dvs. orgler, hvor forbindelsen fra tangent til ventil formidles v.h.a. lufttryk i lange blyrør, er med større ret blevet kasseret. De fleste af disse orgler er kasseret p.g.a. funktionssvigt i det tekniske system, men også en afstandtagen fra det senromantiske ofte meget enslydende klangideal har gjort sig gældende. Set i tilbageblik kan der spores en sammenhæng med den laubske kirkesangsreform. Fra denne blomstringsperiode kan nævnes et utal af "orgelbevægelsesorgler", blandt andre det berømmede orgel i Sorø Klosterkirke.

I de senere år er man blevet opmærksom på nogle oversete kvaliteter ved det romantiske orgel. Dertil kommer, at det barokke klangideal i mange tilfælde er blevet misforstået eller overdrevet. Således taler man om en "orgelmodbevægelse", som siden 1970'erne har medført, at mange orgler er disponeret, så de i højere grad kan realisere den romantiske orgellitteratur, ligesom helt nykomponeret orgelmusik gerne knytter an til dette klangideal.

Endelig har man i de senere år restaureret eller rekonstrueret en række barokorgler, blandt andre Raphaëlis-orglet i Roskilde Domkirke og Lorentz-orglet i Sankt Mariæ Kirke, Helsingør.

Sammenfattende kan det siges, at der over perioder på ca. 50 år er sket ændringer i orglets udformning. Bedst er det udtrykt af en af dansk orgelbygningskunsts største mestre, Poul-Gerhard Andersen: "Når oldtidens og den tidlige middelalders små, primitive instrumenter undtages, er det ikke nogen lang periode, orglet tilhører, men den er dog lang nok til at vise, hvor følsomt det reagerer overfor skiftende tiders og steders mentalitet. Som "kulturbarometer" betragtet findes der næppe noget mere fintmærkende apparat, og det registrerer mange detaljer.

Orglet afslører os, sådan som vi er" (Orgelbogen, 1956)

Menighedsrådet indleder en orgelsag

En orgelsag tager som regel udgangspunkt i, at den ansatte organist, som i henhold til sit regulativ har det daglige tilsyn med kirkens instrumenter, overfor menighedsrådet tilkendegiver, at der er problemer med kirkens orgel. Det være sig, at orglet ikke klanger, som det efter organistens opfattelse skal, at det ikke har tilstrækkelige klanglige muligheder eller kapacitet, eller at der er tekniske problemer med orglet. Der er grund til at understrege vigtigheden af, at organisten jævnligt fører sit regulativpligtige tilsyn med orglet, herunder observerer eventuelle fugt- eller tørkerelaterede problemer, angreb af skimmelsvamp, borebiller eller mus. Alle organister med uddannelse fra et musikkonservatorium eller en kirkemusikskole har modtaget undervisning i orgelkundskab, og de har således mulighed for at kunne indkredse og beskrive de fleste problemer og kommunikere med menighedsråd, orgelbyggere og orgelkonsulent herom.

Med udgangspunkt i organistens fremstilling af situationen, som bør være skriftlig, kan menighedsrådet beslutte at starte en orgelsag, og allerede på dette tidspunkt kan der være behov for ekstern rådgivning. Menighedsrådet kan vælge at antage en orgelfaglig rådgiver, eller rådet kan gennem provstiudvalget og stiftsøvrigheden anmode om orgelfaglig rådgivning fra Kirkeministeriets orgelkonsulent. Såfremt sidstnævnte imødekommes, er denne rådgivning uden udgifter for menighedsrådet.

Menighedsrådets overvejelser kan munde ud i fire forskellige typer af orgelsager:

- istandsættelse, renovering eller restaurering af det eksisterende orgel
- ombygning eller udvidelse af det eksisterende orgel
- anskaffelse af et brugt, renoveret eller restaureret orgel
- anskaffelse af et nyt orgel.

Kontakt til provstiudvalget

Eftersom alle orgelsager er langtidsinvesteringer og er forbundet med store omkostninger, er det vigtigt, at menighedsrådet på et tidligt tidspunkt i en orgelsag optager forhandling med provstiudvalget, således at finansieringen kan indgå i provstiets og stiftets langtidsplanlægning.

Rådgivning hos orgelkonsulenten

Rådgivning i orgelsager, det være sig af proceduremæssig eller orgelfaglig art, kan som nævnt gives af orgelkonsulenten, idet denne dog i.h.t. sin beskikkelse kan vælge at henvise menighedsrådet til en anden orgelbygningskyndig organist, såfremt hans arbejdsbyrde nødvendiggør det. I så fald skal menighedsrådet selv træffe aftale med vedkommende rådgiver og selv betale den pågældende. Nedenfor er anført listen over de rådgivere, som orgelkonsulenten kan henvise til. Orgelkonsulenten kan af habilitetsmæssige årsager ikke medvirke ved selve projekteringen af et orgel.

Kassation af eksisterende orgel

Det er normalt en forudsætning for erhvervelse af et nyt orgel til kirken, at der udfærdiges en kassationserklæring på det eksisterende orgel, enten af orgelkonsulenten eller en af de bemyndigede orgelbygningskyndige organister, jf. Kirkeministeriets cirkulære af 15. oktober 1975 om affattelse af tilbud vedrørende levering og istandsættelse af kirkeorgler m.v. (orgelcirkulæret). Skønnes orglet eller dele deraf at være af særlig arkitektonisk eller orgelhistorisk interesse, bør der indhentes udtalelse fra Nationalmuseet, og denne udtalelse skal indgå i kassationserklæringen. Såfremt orglet er mere end 100 år gammelt, skal Nationalmuseet altid afgive udtalelse. En bevaringsforpligtelse påhviler umiddelbart menighedsrådet.

Ofte vil situationen være den, at orglet i sig selv ikke er kassabelt, enten fordi det er historisk og dermed bevaringsværdigt, eller fordi det rent faktisk fungerer og for et overskueligt beløb kan sættes i stand. Historiske orgler bør så vidt muligt bevares eller tilbageføres til original stand. Der vil ofte kunne opnås fondsstøtte hertil.

Det beror på en konkret vurdering af, hvorvidt der med rimelighed bør anskaffes et nyt orgel, som vil være fyldestgørende til brug ved gudstjenester og kirkelige handlinger, eller om der bør ske en istandsættelse, renovering eller restaurering af det eksisterende orgel, herunder evt. en ombygning eller udvidelse.

I henhold til bek. nr. 527 af 19. juni 1992 om Folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde (herefter bek. nr. 527) § 4 skal forslag til anskaffelse, ændring eller istandsættelse af bl.a. orgler godkendes af stiftsøvrigheden, og det er en forudsætning for godkendelsen, at der foreligger en af provstiudvalget godkendt finansieringsplan.

Såfremt det vurderes, at et utidssvarende men ikke historisk bevaringsværdigt orgel bør udskiftes med et nyt og måske større orgel, bør det undersøges, hvorvidt det nedtagne orgel kan afhændes og gøre nytte et andet sted. Det bør tilstræbes at søge orglet genopstillet i en kirke eller et kapel, hvor det kan bevares i brug. En sådan afhændelse kan ske vederlagsfrit eller for et symbolsk beløb.

Hvis dette ikke er muligt, kan et sådant orglet måske afhændes til orgelbyggeren. I så fald skal den økonomiske aftale herom fremgå af orgelbyggerens tilbud på nyt orgel. I nogle tilfælde kan pibematerialet fra det eksisterende orgel genanvendes i et nyt orgel. Dette afhænger af en afvejning af de klanglige kvaliteter i pibematerialet i forhold til den økonomiske værdi heraf. Menighedsrådets og organistens ønsker i så henseende kan indgå i overvejelserne. Såfremt orglet ikke kan genanvendes, skal brugbart pibemateriale enten overgå til Danmarks Orgelmagasiner eller på anden måde opmagasineres betryggende; evt. skal hele orglet eller større dele heraf opmagasineres. Udgifterne hertil afholdes af menighedsrådet.

Orgelfaglig rådgivning fra andre end orgelkonsulenten

Ved antagelse af en orgelsagkyndig rådgiver bør menighedsrådet altid indgå en rådgivningsaftale, som klart angiver arten og omfanget af rådgivningen samt honoraret herfor. Der aflønnes almindeligvis pr. time efter timelønnen for musikkonservatorielærere, evt. med et aftalt mindstemål af timer i forbindelse med et besøg, ligesom der ydes kørselsgodtgørelse efter statens regler for bemyndiget kørsel. Transporttid medtages ikke i timeberegningen. Der kan også aftales et fast honorar for den samlede rådgivning.

Rådgivningen kan omfatte: Kassationserklæring, udfærdigelse af orgelprojekt (værkopbygning, disposition, særlige karakteristika og indretninger ved orglet), vejledning i proceduremæssige spørgsmål, medvirken ved udfærdigelse af licitationsmateriale samt evt. tilsyn under orgelarbejdet, herunder rådgivning, såfremt der (særligt ved restaureringsarbejder) opstår problemer undervejs.

Menighedsrådets rådgiver kan af habilitetsmæssige årsager ikke forestå godkendelsesforretningen i en orgelsag, hvor denne har ydet rådgivning, og her vil forretningen blive forestået af orgelkonsulenten eller en af ham bemyndiget stedfortræder.

Orgeltype

Ved nybygning af orgler er det vigtigt, at menighedsrådet gør sig klart hvilken type orgel, man ønsker. Skal orglet hente inspiration fra en speciel epoke i orgelbygningens historie, evt. bygges som en stilkopi eller ligefrem rekonstruktion, eller skal det snarere være et bredere orienteret orgel? Måske kan det overvejes at genanvende en eksisterende facade - dette kan ligefrem være et krav fra Nationalmuseet. Disse grundlæggende valg har arkitektoniske konsekvenser. Uanset orgeltype vil det klanglige resultat naturligvis variere fra orgelbygger til orgelbygger, og uanset hvorfra inspirationen er hentet, bliver orglet i sagens natur et udtryk for vor egen tids klangopfattelse.

Orglets placering, opbygning og disposition

Ved en orgelsags begyndelse skal placeringen af orglet overvejes. Ofte placeres orglet i vestenden af kirken, enten på gulvet eller et podium i tårnrummet eller på et pulpitur. Såfremt der regelmæssigt medvirker kor ved gudstjenesten, skal der være plads til korsangerne omkring orglet, og organisten skal helst have visuel kontakt med korsangerne. Andre placeringer end i kirkens vestende kan overvejes, især i nyere kirker (midt i kirken eller nærheden af korpartiet). Musikens fysiske placering i kirken har liturgiske konsekvenser og bør nøje drøftes med kirkens menighedsråd og præster. Lysindfald fra kirkens vinduer kan også få betydning for orglets placering. Endvidere bør man være opmærksom på solens varmepåvirkning på orgelhus og -facade, ligesom kirkens opvarmningssystem skal vurderes i forbindelse med orglets placering, så generende forstemning af orglet undgås.

De fleste nye orgler i mindre (landsby)kirker bygges i vor tid med to manualer og pedal og med minimum 10-12 stemmer. I større (by)kirker bygges naturligvis større orgler i overensstemmelse med orgelcirkulærets bestemmelse om, at antallet af stemmer og værker må fastsættes under hensyntagen til forholdene i kirken og sædvanligvis ikke bør overstige det fornødne til fyldestgørelse af de normale kirkemusikalske opgaver i forbindelse med gudstjenester og kirkelige handlinger.

Forinden udarbejdelse af dispositionen skal det planlægges, hvorledes værkopbygningen skal være, og hvorledes værkerne indbyrdes skal placeres. Ved den efterfølgende dispositionsudarbejdelse skal det sikres, at der er en tilstrækkelig bærekraftig bund i orglet, dvs. der skal disponeres tilstrækkeligt i 8'-lejet. Oftest vil orglet blive baseret på en Principal 8' eller en anden bærekraftig, åben 8'-stemme. Dette er bl.a. vigtigt i henseende til orglets funktion som ledsager af salmesangen. Den

orgelfaglige rådgiver vil ud fra sin vurdering af kirkerummet kunne angive et forslag til disposition, som både tilgodeser den fornødne støtte til salmesangen, herunder solistiske stemmer til salmepil med fremhævet melodistemme samt solistisk orgelspil, og en fyldig, velafbalanceret plenoklang. Tungestemmer (Trompet, Obo, Krumhorn, Fagot etc.), som øger orglets klanglige muligheder, kræver regelmæssig stemning og helst nogenlunde stabile klimatiske forhold.

Orglet udgør en klanglig og arkitektonisk helhed og skal som instrument og inventar betragtet indgå i det samlede interiør, således at det både musikalsk, klangligt, visuelt og funktionelt optræder naturligt i den evangeliske gudstjenestes liturgi.

Særlige bælganlæg, temperering

De fleste orgler bygges med indbygget, selvregulerende bælganlæg og stemmes i såkaldt ligesvævende temperatur. Det kan af stilistiske grunde overvejes at bygge orglet med kilebælg, hvilket giver såkaldt "levende vind". Endvidere kan det overvejes, hvorvidt orglet skal stemmes uligesvævende, hvorved de enkelte tonearter får hver deres særlige karakteristisk.

Koblinger, sættekombinationer, særlige indretninger

Normalt udstyres orglet med fodbetjente trin til koblinger mellem manualværkerne indbyrdes samt mellem manualværkerne og pedalværket. Disse kan korrespondere med registertræk. Evt. kan der anlægges sub- og superkoblinger, hvor orglets stil og disposition berettiger det.

På større orgler kan det komme på tale at indbygge et såkaldt sættekombinationssystem i orglet, hvilket især er til stor nytte i koncertsituationer og tillige kan være en hjælp under gudstjenesten. I så fald kan det overvejes at bygge orglet med elektrisk registratur. Ved mindre orgler må et rent mekanisk orgel med mekanisk registratur af tekniske og æstetiske grunde foretrækkes.

Evt. kan orglet udstyres med særlige indretninger (cymbelstjerne, klokkespil, nattergal, regulerbare tremulanter etc.).

Rådgivning vedrørende arkitektonisk udformning

Udover at være et klangligt og teknisk instrument er orglet også et arkitektonisk værk. Dets funktion og tekniske anlæg stiller særlige krav til orglets arkitektur og opbygning, ligesom orglets facade og pibeprospekt bør afspejle dets klanglige egenskaber. Ved orgelhusets udformning skal der bl.a. tages stilling til orgelhusets materialevalg, samt hvorvidt orglet skal males. Der er intet til hinder for, at et orgel, som klangligt er historisk inspireret, kan få et nutidigt arkitektonisk præg.

Mange orgelbyggere har igennem årene selv tegnet deres orgler, men menighedsrådet inddrager dog ofte en arkitekt i orgelsagen, ikke mindst fordi der kan være andre arkitektarbejder forbundet med orgelprojektet (pulpiturforandringer m.v.). Ved større arbejder ved en kirke skal der inddrages en arkitekt med grundigt kendskab til kirkebygninger, jf. § 12 i bek. nr. 527. Arkitekten kan således kan indgå i et frugtbart og konstruktivt samarbejde med orgelbyggeren.

Ved antagelse af en arkitekt skal der indgås en rådgivningsaftale, herunder aftales honorar for udarbejdelse af skitseprojekt og evt. endelig arkitektonisk udformning af orglet i samarbejde med orgelbyggeren, samt for administrative opgaver, som måtte blive overladt til arkitekten. Hos stiftsøvrigheden kan almindeligvis indhentes rådgivning vedrørende aftalens udformning.

Der er grund til at understrege, at såfremt en arkitekt medvirker ved udarbejdelse af et skitseprojekt, må han ikke søge rådgivning hos en potentielt tilbudsgivende orgelbygger, ligesom han ikke må formidle oplysninger om projektet til en orgelbygger. Såfremt en orgelbygger ønsker at afgive tilbud i en orgelsag, må han hverken direkte eller indirekte have medvirket ved udarbejdelse af projektet, idet han i.h.t. tilbudslovens bestemmelser om inhabilitet derefter er afskåret fra at afgive tilbud.

Udarbejdelse af skitseprojekt

Ud fra ovenstående retningslinjer kan menighedsrådet ved rådgivernes hjælp udarbejde et skitseprojekt, der angiver de overordnede rammer for orglet. På grundlag af skitseprojektet kan de tilbudsgivende orgelbyggere udarbejde forslag til orglets klanglige og tekniske opbygning samt den arkitektoniske udformning. Såfremt man foretrækker at udarbejde et detailprojekt, bør der gives orgelbyggeren mulighed for at afgive et alternativt tilbud (herom senere).

På dette tidspunkt i orgelsagen kan det anbefales menighedsrådet at søge skitseprojektet principgodkendt hos stiftsøvrigheden. I så fald skal skitseprojektet fremsendes gennem provstiudvalget.

Tilbudsloven

Orgelsager betragtes efter gældende fortolkning som bygge- og anlægsarbejder og er derfor omfattet af EU-direktiv 93/37/EØF om samordning af proceduren for indgåelse af offentlige bygge- og anlægsaftaler med senere ændring ved direktiv 97/52/EF (bygge- og anlægsdirektivet).

Indhentning af tilbud i orgelsager, som ikke overstiger bygge- og anlægsdirektivets tærskelværdi på kr. 46.515.012 ekskl. moms., er omfattet af lov nr. 450 af 7. juni 2001 om indhentning af tilbud i bygge- og anlægssektoren (tilbudsloven) med bek. nr. 595 af 9. juli 2002 (tilbudsbekendtgørelsen). Konkurrencestyrelsen har som opfølgning på ovennævnte tilbudslov og -bekendtgørelse udarbejdet Vejledning til tilbudsloven og tilbudsbekendtgørelsen.

Lovens hensigt er primært at sikre, at bygherren skaber tilstrækkelig konkurrence blandt tilbudsgiverne, samt at disse gives en lige og fair behandling. Det vil føre for vidt i denne sammenhæng at gennemgå loven som helhed; nærmere oplysninger kan fås hos orgelkonsulenten, hos nedennævnte orgelbygningskyndige organister eller hos stiftsøvrighederne. Her skal dog de vigtigste bestemmelser gennemgås:

Underhåndsbud

Tilbud på et orgel eller orgelarbejde, som antages at ville koste under kr. 2.000.000 ekskl. moms (tilbudsbekendtgørelsen) kan indhentes som underhåndsbud. Tilbud skal indhentes og affattes i.h.t. orgelcirkulæret. Der skal ved underhåndsbud ikke udarbejdes licitationsmateriale, men der skal foreligge et skitseprojekt i.h.t. ovenstående, som er tilstrækkelig præcist til, at orgelbyggeren kan affatte et specificeret tilbud, herunder fortage den nødvendige kalkulation. Endelig skal der vælges tildelingskriterium som ved afholdelse af licitation (se under **Licitationsmateriale**), men der skal ikke anføres underkriterier.

Såfremt arbejdernes omfang, kvalitet eller tidsforløb kun med stor vanskelighed kan fastlægges i et udbudsgrundlag (især ved restaurerings-, reparations- eller ombygningsarbejder) kan underhåndsbud indhentes uanset, at arbejdets værdi overstiger kr. 2.000.000 ekskl. moms. Det samme gælder, såfremt kun én tilbudsgiver kan udføre opgaven. Ved særlige orgelarbejder kan arbejdet undtagelsesvist udføres ”efter regning”, jf. orgelcirkulærets afsnit V. (Dette må ikke forveksles med orgelcirkulærets bestemmelse om, at alle orgelarbejder ud over almindelig stemning og vedligehold kun må finde sted i henhold til et af stiftsøvrigheden godkendt tilbud.) Det er alene menighedsrådet, der som bygherre er ansvarlig i.h.t. tilbudsloven, og dermed også menighedsrådet som må sikre, at loven efterleves i hvert enkelt tilfælde. Stiftsøvrighederne og orgelkonsulenten er gerne behjælpelige med tolkning af loven, evt. kan der henvises til Konkurrencestyrelsen.

Ifølge Konkurrencestyrelsens Vejledning skal der indhentes mindst 2 og højst 4 underhåndsbud. Det kan anbefales, at der indhentes 3 tilbud.

I forbindelse med udvælgelse af de orgelbyggere, menighedsrådet vil indhente tilbud fra, kan det være hensigtsmæssigt at besigtige et antal nyere orgler, evt. sammen med menighedsrådets rådgiver(e). Det er vigtigt at pointere, at menighedsrådet ikke på dette tidspunkt må vælge orgelbygger, således som det tidligere var tradition, da det vil være i strid med tilbudslovens bestemmelser.

Licitationsformer

Såfremt den samlede anslåede udgift ved anskaffelse af et orgel eller ved det påtænkte orgelarbejde overstiger kr. 2.000.000 ekskl. moms, og arbejderne ikke falder ind under de ovenfor nævnte undtagelser, skal der afholdes licitation.

Der findes tre former for licitation:

- offentlig licitation
- begrænset licitation
- begrænset licitation med prækvalifikation.

Almindeligvis tilrådes det, at der afholdes begrænset licitation uden prækvalifikation. Udvalgelse af de orgelbyggere, menighedsrådet vil anmode om at deltage i en begrænset licitation, sker ligesom ved indhentning af underhåndsbud. Det fremgår af Konkurrencestyrelsens vejledning, at der normalt skal indhentes 5-7 tilbud, men ned til 3 bydere accepteres, såfremt tilstrækkelig

konkurrence vil være sikret herved. I betragtning af antallet af orgelbyggere kan det anbefales, at menighedsrådet (som ved indhentning af underhåndsbud) indhenter 3 tilbud.

Såfremt man af særlige grunde vælger at afholde offentlig licitation, skal denne annonceres på en sådan måde, at samtlige potentielle tilbudsgivere gives reel mulighed for at erfare, at licitationen skal finde sted.

Licitationsmateriale

Stiftsøvrighederne og orgelkonsulenten har udarbejdet et forslag til udformning af et licitationsmateriale, som kan rekvireres hos stiftsøvrighederne eller orgelkonsulenten, eller den kan hentes direkte fra disses eller Kirkeministeriets hjemmesider.

Licitationsmaterialet skal indeholde en kravspecifikation, som er en projektbeskrivelse i.h.t. ovenstående, akkurat som ved indhentning af underhåndsbud.

Menighedsrådets opmærksomhed skal særligt henledes på valg af såkaldt tildelingskriterium, som skal angives enten som "laveste pris" eller "økonomisk mest fordelagtige tilbud". Eftersom et orgel primært udmærker sig ved sin klanglige og håndværksmæssige kvalitet, må det frarådes at lade prisen alene være afgørende ved valg af tilbud. Det må i alle tilfælde tilrådes, at det i licitationsmaterialet anføres, at tilbud vil blive antaget efter tildelingskriteriet "det økonomisk mest fordelagtige tilbud".

Som konsekvens heraf skal det anføres efter hvilke underkriterier, ordren vil blive tildelt, og disse skal om muligt anføres i prioriteret rækkefølge. Dette kan have nogen vanskelighed, eftersom der ikke findes en objektiv målestok for "klanglig kvalitet", "håndværksmæssig kvalitet", "arkitektonisk udformning" etc. De i forslag til licitationsmateriale nævnte underkriterier skulle i de fleste tilfælde være dækkende. Almindeligvis bør orglets klang have højeste prioritet. Såfremt prisen anføres som underkriterium, bør den gives laveste prioritet, således at prisen alene bliver afgørende, såfremt de indkomne tilbud vurderes at være ligeværdige, hvad angår de højere prioriterede, kvalitative underkriterier.

Som nævnt bør der gives mulighed for, at tilbudsgiver kan afgive alternative tilbud.

Afholdelse af licitation

Når licitationsmaterialet er udsendt, skal der i henhold til tilbudsloven gives en frist til afgivelse af tilbud, der er rimelig. Det anbefales, at der gives frist på 6-8 uger til tilbudsgiverne til at udarbejde og indsende tilbud. I henhold til samme lovs § 5 stk. 3 gælder en vedståelsesfrist på 40 arbejdsdage, med mindre andet er angivet i licitationsmaterialet. Under hensyn til sagsbehandlingstiden tilrådes, at der fordres en vedståelsesfrist på 6 måneder, idet bemærkes, at tilbudsgiveren kan kræve prisen reguleret i.h.t. overenskomstmæssige lønstigninger samt prisindeks på materialer, jf. orgelcirkulærets nærmere bestemmelser herom. Tilbudsgiverne har ret til at være til stede, når tilbudene åbnes. For så vidt angår øvrige bestemmelser vedrørende selve licitationen, henvises til tilbudsloven.

Det skal angives i licitationsmaterialet (ligesom i projektbeskrivelsen ved indhentning af underhåndsbud), at tilbud skal affattes i.h.t. orgelcirkulæret.

Forhandling med tilbudsgivere

Forinden menighedsrådet vælger blandt de indkomne tilbud, er der hjemmel til at optage forhandling med tilbudsgiverne, som det fremgår af tilbudsloven og -bekendtgørelsen. Hovedvilkårene er, at der skal gives tilbudsgiverne en lige og fair behandling (det vil sige, at der skal forhandles på lige vilkår med samtlige tilbudsgivere), og at der ikke må forhandles alene med det formål at presse prisen.

Gennem forhandlingen vil der være mulighed for at foreslå ændringer inden for rammen af det skitserede, det være sig af klanglig, teknisk eller arkitektonisk art, idet erfaringen viser, at en god dialog med orgelbyggeren fører til det bedste resultat.

Efter tilbudsgiver er valgt, og kontrakt er indgået mellem menighedsrådet og orgelbygger, kan de endelig detaljer ved orglet fastlægges.

Valg af tilbud

Når menighedsrådet har indhentet de ønskede tilbud og gennemført evt. forhandling, skal der træffes beslutning om hvilket tilbud, man ønsker at antage, dvs. hvilken orgelbygger, man ønsker at indgå kontrakt med. Den eller de antagne rådgiver(e) kan medvirke ved drøftelsen heraf.

Først skal det konstateres, om de indkomne tilbud er konditionsmæssige, dvs. hvorvidt de er affattet i overensstemmelse med det afgivne projekt- og licitationsmateriale, tilbudsloven og tilbudsbekendtgørelsen samt orgelcirkulæret. Herefter skal det vurderes hvilket tilbud, der kan anses for at være det økonomiske mest fordelagtige tilbud – eller det billigste, såfremt tildelingskriteriet 'laveste pris' er valgt. Den bedste fremgangsmåde er at vurdere tilbudene i relation til nogle af de orgler, tilbudsgiverne på det seneste har bygget. Ofte har orgelbyggeren i sit tilbud henvist til et orgel, som vil være repræsentativt og sammenligneligt med det orgel, der nu skal bygges.

Når menighedsrådet har besluttet hvilket tilbud, der skal accepteres, sendes tilbuddet tjenstligt via provstiuvalget til stiftsøvrigheden til godkendelse, ledsaget af en af provstiuvalget godkendt finansieringsplan, med en begrundelse for det trufne valg. Såfremt der har været afholdt licitation, skal de anførte begrundelser være i overensstemmelse med det anførte tildelingskriterium og de anførte underkriterier. Såfremt menighedsrådet ønsker rådgivning i forbindelse med vurderingen af flere tilbud, kan denne fås ved henvendelse til stiftsøvrigheden og / eller orgelkonsulenten.

Særligt om tilbud i forbindelse med ombygning, udvidelse, istandsættelse, reovering eller restaurering

Orgelarbejder, som ikke er almindelig stemning og vedligeholdelse, må som nævnt kun udføres i henhold til et af orgelbyggeren udarbejdet og af stiftsøvrigheden godkendt tilbud. I mange tilfælde

er der tale om mindre arbejder, som der ikke med rimelighed kan kræves indhentet flere tilbud på, idet omkostningerne herved ikke står mål med, hvad der kunne være sparet.

I andre tilfælde vil der kunne rejses tvivl om, hvorvidt der bør indhentes flere underhåndsbud eller afholdes licitation. Problemet er størst, når et menighedsråd skal have udført større arbejder, og det ikke med rette kan anføres, at der kun er én orgelbygger, som kan udføre arbejdet. Såfremt menighedsråd og organist generelt, både fagligt og prismæssigt, er tilfredse med den orgelbygger, som har tilsyn med og vedligeholder orglet og måske oven i købet har bygget det, vægrer man sig måske ved at indhente flere tilbud. Tilbudsloven synes ikke at have taget højde for denne særlige situation.

Det må overlades til det enkelte menighedsråd at vurdere, hvorvidt man mener at respektere tilbudsloven, såfremt der indhentes blot ét underhåndsbud. I mange tilfælde vil det dog vise sig at være mest hensigtsmæssigt at indhente 2 eller 3 underhåndsbud, ikke mindst med henblik på at tilvejebringe flere forslag til løsning af en opgave.

Når der er tale om klanglige arbejder, vil det med rette kunne anføres, at kun én tilbudsgiver kan udføre opgaven.

Stiftsøvrighedens godkendelse af tilbud

Forinden stiftsøvrigheden meddeler godkendelse (approberer) det valgte tilbud, sender stiftsøvrigheden sagen til udtalelse hos orgelkonsulenten, den kgl. bygningsinspektør samt i de fleste tilfælde Nationalmuseet. Såfremt ovennævnte konsulenter ikke umiddelbart kan anbefale det foreliggende projekt, kan der det være formålstjenligt, at der foranstalles et møde i kirken med de berørte parter.

Kontrakt

Når menighedsrådet har modtaget stiftsøvrighedens approbationsskrivelse, skal tilbudsgiverne hurtigst muligt underrettes om hvilken afgørelse, der er truffet, jf. bek. § 14. Såfremt tildelingskriteriet er det økonomisk mest fordelagtige tilbud, skal menighedsrådet underrette tilbudsgiverne om det antagne tilbuds egenskaber og relative fordele, såfremt der anmodes derom.

Menighedsrådet kan herefter acceptere det valgte tilbud, og orgelbyggeren kan i.h.t. orgelcirkulæret udfærdige en kontrakt. Til sikring af, at der ikke påbegyndes orgelarbejde, som ikke er approberet, skal dato og dokumentnummer for approbationsskrivelsen anføres på kontrakten, også såfremt der forekommer tillæg til eller ændringer af tilbuddet, idet disse også skal myndighedsgodkendes.

Orglet bygges

Herefter kan orgelarbejdet påbegyndes, først på orgelbyggeriet og siden hen i kirken. Det er vigtigt, at der træffes rimelige og fornuftige aftaler mellem orgelbyggeren og menighedsrådet om det tidsrum, hvor der kan arbejdes i kirken under hensyn til uopsættelige kirkelige handlinger, herunder

varsler for, hvornår der ikke kan arbejdes. Endelig skal der træffes aftale om opvarmning af kirken, herunder stabil temperatur, og absolut ro, når orglet skal intoneres og stemmes.

Godkendelsesforretning

Når orglet af orgelbyggeren meldes færdigt, skal der inden 14 dage afholdes en godkendelsesforretning i.h.t. orgelcirkulærets bestemmelser. Denne foretages af orgelkonsulenten eller en af ham bemyndiget orgelbygningskyndig organist, såfremt sidstnævnte ikke har været menighedsrådets rådgiver i orgelsagen.

Restbetaling

Når godkendelseserklæringen er underskrevet af orgelkonsulenten og orgelbyggeren, har orgelbyggeren inden 4 uger krav på få udbetalt restbeløbet inkl. aftalte reguleringer i.h.t. orgelcirkulæret. Menighedsrådet skal indsende en kopi af godkendelseserklæringen til stiftsøvrigheden til orientering.

Fortegnelse over orgelbygningskyndige organister

Erling A. Thomsen

Algade 35 A 2.th.
9000 Aalborg
tlf.: 98 11 74 17
e@stofanet.dk

John Wedell Horsner

Søndre Ringgade 77 st. tv.
8000 Århus C
tlf.: 86 11 59 19

Svend Prip

Klosteret 26
6100 Haderslev
tlf.: 74 52 56 10
prip@direkte.org

Michael J. Thomsen

Rosenørnsvej 17 1.sal
5230 Odense M
tlf.: 66 19 22 38
mjthomsen@mail.dk

Hans Jørgen Østergaard

Postboks 78

4930 Maribo

tlf.: 54 78 63 78

fax: 54 78 63 79

domorganist.maribo@mail.dk**Kristian Peter Olesen**

Hersegade 20 2.sal

4000 Roskilde

tlf.: 46 37 33 09

domorg@roskildedomkirke.dk**Per Kynne Frandsen**

Sdr. Strandvej 44 B

3000 Helsingør

tlf.: 49 26 30 09

fax: 49 26 30 09

Sven-Ingvart Mikkelsen

Sdr. Jernbanevej 12, 2. sal th.

3400 Hillerød

tlf.: 48 28 52 23

mobil: 40 87 74 52

si@mikkelsen.dk

Fortegnelse over orgelmæssige fagudtryk m.v.

Barok	I musikhistorien perioden fra omkring 1600 til 1750
Cavaill-Coll, Aristide	Fransk orgelbygger, 1811-99, skaberen af det symfoniske orgel
Compeniusorglet	Renæssance-orgel, bygget 1612 af den tyske orgelbygger Esajas Compenius, opstillet i Frederiksborg Slotskirke af Chr. IV
Cymbelstjerne	Et ”ringeapparat”, ofte monteret på en lille vindrose i en facadepibe, idet luftstrømmen fra orgelpiben aktiverer cymbelsternen. Bruges bl.a. til passende salmer (”Kimer i klokker” m.fl.)
Disposition	Antallet og sammensætningen af orgelstemmer samt placeringen af disse i forskellige sektioner, såkaldte ”værker”
Elektrisk registratur	Elektrisk forbindelse fra registertræk til den såkaldte ”sløjfe”, som aktiverer det enkelte register
Guldalder	Betegnelse for en periode i 1900-tallet i Danmark, hvor kulturen og videnskaben samt ikke mindst dansk orgelbygning blomstrede
Kilebælg	En bælg, som er hængslet i den ene side. Dens lufttryk varierer en smule alt efter bælgens position (”levende vind”)
Kirkemusikskole	Uddannelsesinstitution for præliminære organister samt

	kirkesangere
Klokkespil	I orgelet: klinger som et mindre stav-klokkespil, betjenes fra orglets tangenter
Koblinger	Mekanisme, som kan sammenkoble orglets manualer samt koble manualstemmerne til pedalklaviaturet
Laub, Thomas	Organist, komponist og salmesangsreformator (1852-1927)
Lorentz, Johann	Dansk (tysk født) orgelbygger, o. 1580-1650
Ligesvævende temperatur	Metode til stemning af orgler (og andre klaviatur-instrumenter), som gør, at alle tonearter er en lille smule urene (lige svævende) og dermed lige anvendelige
Manualer	Af latin ”manus” = hånd, de klaviaturer, som spilles med hænderne
Manualværker	De værker (sektioner) af orglet, som spilles fra manualerne
Mekanisk traktur	Forbindelserne fra tangenterne til toneventilerne er mekaniske
Mekanisk registratur	Forbindelserne fra registertrækkene til sløferne er mekaniske
Musikkonservatorium	Uddannelsesinstitution for organister med kirkemusikalsk diplomeksamen
Nattergal	En fløjte, monteret under vand, så den lyder som en nattergal
Orgelbevægelse	Oprindelig brugt som udtryk for en tilbagevenden til barokkens orgeltype, i dansk orgelbygning perioden fra mellemkrigsårene frem til ca. 1970. Også betegnelse for den holdning, at orgelbygningen stadig må være i bevægelse og aldrig opnår sin ”endelige udformning”
Orgelkonsulent	Orgelfaglig rådgiver, ikke beskyttet titel
Pedal	Af latin ”pedes”= fødder, klaviatur, som betjenes med fødderne
Pedalværk	Det værk, som er forbundet med pedalklaviaturet
Pibeprospekt	Arkitektonisk udformning og opstilling af orgelpiber i orglets facade
Plenoklang	Orglets fulde klang
Pneumatisk traktur	Forbindelse fra tangent til toneventil ved hjælp af lufttryk i tynde rør, oftest af bly. Giver en mindre forsinkelse i toneansatsen
Poul-Gerhard Andersen	Dansk orgelbygger (1904-80), central figur i orgelbevægelsen
Principal	Af latin ”foranstående”, orglets bærende stemme, ofte placeret i facaden
Raphaëlis, Herman	Hollandsk orgelbygger, byggede i 1554 orgel til Roskilde Domkirke
Registertræk	”håndtag, som kan trækkes, med et skilt, som angiver, hvilket register der således aktiveres.” Monteret i spillebordet, oftest på hver side af klaviaturet
Regulerbar tremulant	Tremulanten får luften til at vibrere, oftest ved påvirkning af bælgen, hvorved der kan spilles vibrato på orgelpiberne. På en regulerbar tremulant kan hastigheden og udsvingets størrelse reguleres
Rekonstruktion	Med et historiske kendskab til og dokumentation for tidligere tiders orgelbygning kan man rekonstruere et historisk orgel; selve orglet er altså nyt
Renovering	Istandsættelse af et orgel, som det fremstår som nyt
Restaurering	Tilbageføring og genopbygning af et orgel til original tilstand ud

	fra restaureringsmæssige principper
Romantik	Musikalsk perioden fra ca. 1800 til begyndelsen af 1900-tallet
Selvregulerende bælg	Indretning, som sørger for, at lufttrykket i bælgene er konstant
Sættekombinationssystem	Elektronisk system, som gør det muligt at indkode mange klangkombinationer, så klanglige skift kan ske øjeblikkeligt ved tryk på en enkelt knap
Skimmelsvamp	Svamp, som trives ved høj fugtighed og varme, og i mange tilfælde opstår i lukkede orgelhuse. Kan brede sig voldsomt og give allergiske reaktioner. Bør forebygges ved fornuftig opvarmning og korrekt udluftning
Olostemmer	Orgelregistre, som alene eller sammen med andre stemmer egner sig til at fremhæve en melodi, f.eks. i salmespillet eller i en orgelkoral
Spillebordet	Samlet betegnelse for manualer, pedal, registertavle, nodepult og orgelbænk, hvorfra orglet betjenes
Stemmer	Andet navn for registre; man taler f.eks. om et orgel på 12 stemmer
Stemning	Måden, orglet er stemt på. Især i barokken udregnede man mange forskellige metoder til at stemme et orgel
Stilkopi	Et forsøg på at bygge et nyt orgel, som har stil efter en bestemt historisk orgelbygger eller en bestemt historisk stilperiode
Sub- og superkoblinger	Mekanisme, som gør, at man kobler under- eller overoktaven til; bygges ofte elektrisk
Tangenter	Af latin "tangere" = berøre
Transmissioner	"overflytning" af stemmer, således at et register i f.eks. hovedværket også anvendes som register i pedalet. Har økonomiske og pladsmæssige fordele
Tungestemmer	(Trompet, Obo, Krumhorn, Fagot m.fl.) Stemmer, som virker derved, at en lille metaltunge bringes i svingninger, hvorefter lydes formes og forædles i et lydbæger, som kan ligne en orgelpibe, men som ikke i sig selv kan frembringe lyd
Uligesvævende temperatur	Metode til stemning af orgler (og andre klaviatur-instrumenter), som gør, at nogle tonearter er næsten helt rene og andre tonearter er mere urene (ulige svævende); meget brugt i barokken, men også i nye orgler, idet man dog nutildags sørger for, at alle tonearter er anvendelige
Vedligeholdelse	Det er vigtigt, at et orgel regelmæssigt vedligeholdes, og der bør altid indgås en aftale med en orgelbygger om stemning og eftersyn, som regel 1 gang årligt
Værkopbygning	Måden, de enkelte sektioner ("værker") i orglet er opbygget og indbyrdes placeret på

Relevante links

Generelt

Kirkeministeriet	www.km.dk
Københavns Stift	www.folkekirken.dk/stifter/kbh/index.htm
Helsingør Stift	www.helsingoer.stift.dk
Roskilde Stift	www.roskilde.stift.dk
Lolland-Falsters Stift	www.lf.stift.dk
Fyens Stift	www.fyens.stift.dk
Aalborg Stift	www.aalborg.stift.dk
Viborg Stift	www.viborg.stift.dk
Århus Stift	www.aarhus.stift.dk
Ribe Stift	www.ribe.stift.dk
Haderslev Stift	www.haderslev.stift.dk
Orgelkonsulenten	www.kirkeorgler.dk
Konkurrencestyrelsen	www.ks.dk

Danske orgelbyggere

A. E. Lang's Eftf., Orgelbyggeri	Endnu ingen hjemmeside
"Barfredshøj"	
Thorsbrovej 20, 2640 Hedehusene	
Tlf.: 43 99 75 05	
Bruno Christensen & Sønner	Endnu ingen hjemmeside

Orgelbyggeri Aps
Terkelsbøl Bygade 59, 6360 Tinglev
Tlf.: 74 64 44 51

Gunnar Fabricius Husted www.husted-orgler.dk

Orgelbyggeri ApS
Højvangen 13, 3480 Fredensborg
Tlf.: 48 48 13 85.

Jensen & Thomsen www.frobenius.nu/Jensen%20&%20Thomsen.htm

Orgelbyggeri ApS
Lyngby Hovedgade 102, 2800 Lyngby
Tlf.: 45 87 07 55

(ejet af Th. Frobenius & Sønner)

Marcussen & Søn www.marcussen-son.dk

Orgelbyggeri A/S
Storegade 24, 6200 Åbenrå
Tlf.: 74 62 23 50

Orgelbygger Endnu ingen hjemmeside

Anders Havgaard Rasmussen
Krogen 23, 6740 Bramming
Tlf.: 75 17 26 61

Orgelbygger Endnu ingen hjemmeside

Carsten Lund
Hammerbakken 22, 3460 Birkerød
Tlf.: 45 81 55 99

Orgelbyggerhuset www.orgelbyggerhuset.dk

v/ Olav Haugland

Troelstrupvej 3, 4690 Haslev

Tlf.: 56 31 51 68

P.G. Andersen & Bruhn www.andersen-bruhn.dk

Orgelbyggeri ApS

Årslev Bygade 7, 6230 Rødekro

Tlf.: 74 66 68 28

Havremarken 3, 3650 Ølstykke

Tlf.: 47 17 75 75

Sven Hjorth Andersen www.orgelbygger.dk
Holmegårdsparken 16, 3320 Skævinge
Tlf.: 40 87 68 29

Svend E. Nielsen, Orgelbyggeri Endnu ingen hjemmeside

(I. Starup & Søn's Eftf.)

Bøllemosevej 8, Uvelse,

3550 Slangerup

Tlf.: 48 27 87 03

Th. Frobenius & Sønner www.frobenius.nu

Orgelbyggeri A/S

Hovedgaden 102, 2800 Lyngby

Tlf.: 45 87 07 55

Troels Krohns Orgelbyggeri

www.krohn-orgler.dk

Gørløseparken 8, 3330 Gørløse

Tlf.: 48 21 99 88